

TABERÎ ÜZERİNE YAZILAR

YAYINA HAZIRLAYAN
YAŞAR ÇOLAK

İLAHİYATÇILAR BİRLİĞİ VAKFI YAYINLARI
2017

İLÂHİYATÇILAR BİRLİĞİ VAKFI YAYINLARI - 3
TABERİ ÜZERİNE YAZILAR

Yayına Hazırlayan
YAŞAR ÇOLAK

ISBN 978-605-60719-2-8

2. Baskı Ağustos 2021 Ankara

Baskı: **TDV**

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312. 354 91 32
e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

TABERÎ'NİN TARİH ve BİLGİ ANLAYIŞI*

GÖRAN LARSSON**

Çeviren: YAŞAR ÇOLAK

Tarih yazmak veya tarih araştırması yapmak hassas bir iştir. Anlatılar her zaman olmasa da çoğu zaman eksik, sorunlu ve hatta yanlış olsa da, tarihçiler olarak, diğer insanların hikâyelerine veya geriye kalan kaynak materyale güvenmek zorundayız. Ne var ki bu tek başına yeterli değildir: bizim de işimizde “analiz etmemiz”, “yazmamız” ya da bulgularımızın sonuçlarını ortaya koymamız, yani tarih üretmemiz gerekiyor. Bu açıdan bakıldığında, bütün tarihçiler epistemoloji, yani genel olarak bilgi teorileri ile ilişkilendirilebilecek sorularla uğraşmak zorundadır. Ancak kendi zamanımızda var olan veya gerçekleşen bir şey hakkında sağlam bilgiler edinmek zor oluyorsa, geçmiş gibi bilfiil mevcut olmayan bir konu hakkında bunu yapmak daha da sorunlu bir durum arzeder.

Epistemolojik soru, geçmişi anlamaya çalışan tüm tarihçilerin ilgisini çekmesi gereken konuyla ilgili problemse de, bu bölüm konuyu bütün derinliğiyle çözmeye veya analiz etmeye girişmeyecektir.

* “Al-Tabari on history and knowledge” orijinal başlıklı bu makale, Håkan Rydving’in editörlüğünü yaptığı ve Acta Universitatis Upsaliensis tarafından yayınlanan Al-Tabari’s *History Interpretations and Challenges* (2007) adlı kitabın 15-24. sayfaları arasında yayınlanmıştır.

** Yazar, Göteborg Üniversitesi, Edebiyat, Fikirler Tarihi ve Din bölümünde çalışmaktadır.

Epistemolojik soru, geçmiş anlamaya çalışan tüm tarihçileri ilgilendirmesi gereken bir problem olsa da, bu bölüm, sorunu bütün derinliğiyle çözmeye veya analiz etmeye girişmeyecektir. Bu bölüm Orta Çağ tarihçisi Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye (224-225/839-310/923) ve onun tarih hakkında herhangi bir şey bilmenin mümkün olup olmadığı ve mümkünse nasıl olduğu tartışmasına odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, Taberî'nin epistemolojisi nedir? Onun görüşüne göre tarih yazmanın amacı nedir?

Arapça yazan çoğu Orta Çağ yazarı gibi Taberî de, fıkıh, Kur'an tefsiri, hadis, kelam, ahlâk ve tarih dahil olmak üzere farklı konularda çok sayıda kitap yazmıştır.¹ Benim analizim, bu yüzden, öncelikle onun meşhur *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk* adlı eseriyle *Zeylû'l-müzeyyel*'den geriye kalan kısa bir metne dayanmaktadır. Son eser, *Târîh*'te (*Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*) otorite olarak gözükten alimler hakkında tarihî bilgiler içeren tamamlayıcı bir cilttir. Bu iki eser, Hz. Âdem'in (ilk insan) yaratılışından 22 Zilhicce 302/6 Temmuz 915'e kadar geçen dönemi üretme veya anlatma sorununu açık bir şekilde ele aldıkları için, mevcut analiz için seçilmiştir. Sonuç olarak, *Târîh*, Kitab-ı Mukaddes tarihini, kadim İran tarihini ve İslâm tarihinin ilk üç asrını yedi cilt halinde kapsamaktadır. Bu hacimli eseri bütün yönleri ele ele almak mümkün olmadığından, *Târîh*'in

1 Gilliot'a göre, Taberî'ye yirmiyedi özgün eser atfedilebilir (Bkz. Gilliot 1990: 39-64; Krş. Rosenthal 1989: 152-154). Ancak Taberî'nin eserlerinin kronolojik sırasını tespit etmek zordur. C.E. Bosworth şöyle der: 'Taberî'nin bir eseri üzerinde tek başına çalıştığını, bitirdiğini ve ardından yeni bir projeye geçtiğini varsaymamalıyız. Büyük eserlerinin ilk önce dikte edilmiş dersler olarak şekillenmiş olması muhtemeldir... [...], bunları hayatı boyunca geliştirilerek olgunlaştırılmıştır ve özellikle konunun müstakil, tamamlayıcı bölümler halinde değerlendirmeye müsait olduğu durumlarda bu böyle olmuştur. Bu, bir eserin nihai şekline belirli bir tarihte ulaşmış olabileceği ancak bazı kısımlarının daha erken dönemlerde dolaşımda olabileceği anlamına gelmektedir. Bu, aynı eserin farklı başlıklarda çıktığı veya müstakil başlıklara sahip eserler gibi görünenlerin aslında büyük eserlerin tamamlayıcı parçaları olduğu gerçeğini açıklamaktadır. Ancak her halükârda, Taberî eserlerinden alıntı yaptığında, nadiren eserin formel başlığını zikreder, daha ziyade konularına göre onlara atıfta bulunur. Bazılarının (veya çoğunluğunun) usulüne uygun başlıkları hiç olmamış da olabilir. Kompoze edilme, nihai ve tam nüsha halinde yayınlanma zamanıyla ilgili dahili ve harici bir miktar delil mevcutsa da, bütün bu belirsizlikler, onun eserlerini kronolojik olarak düzenlemeyi zorlaştırmaktadır' (Bosworth 2000, 13; krş. Rosenthal 1989: 32).

birinci ve otuzdokuzuncu ciltlerinde bulunan epistemolojik tartışmalara yoğunlaşacağım.

Arap Tarihyazıcılığı ve Epistemoloji

Tarihyazımının Arap edebiyatında en gelişmiş ve rafine türlerden biri olduğu gerçeğinden bağımsız olarak, Arap tarihçiliğinin ayrı bir konu olarak ortaya çıktığı bir tarihi tespit etmek zordur. Arap tarihçiliği her ne kadar Taberî ve İbn Haldun (732/1332-808/1406) gibi müelliflerle ortak olarak anılsa da, İslâm öncesi toplumda tarihyazımı daha önce de var olmuştur. Örneğin İslâm öncesi şiir, daha önceki dönemler ve tarihî olaylarla ilgilenir. Ancak bu bilgiler genellikle sorunludur, kaynak kritik bir perspektiften yorumlanması ve doğrulanması zordur. Çoğu durumda, bu materyal, bileşiminden uzun bir süre sonra toplanmış ve düzenlenmiştir. Bununla birlikte, İslâm öncesi şiir, geçmiş hakkında bir takım bilgiler veya en azından fikirler içerir.²

Bu bölüm için temel soru şudur: tarih yazarken veya kompoze ederken Taberî'nin gerekçeleri neydi? Bu konu elbette birçok farklı fakat muhtemel cevaplar üretebilir. Meselâ, teolojik bakış açısından, tarih Tanrı'nın ilâhî planının bir tezahürü olarak görüldüğünden, tarih çalışmak insanlık için elzemdir. Franz Rosenthal'a göre, Arapça yazan tarihçilerin çoğu tarihsel süreci bir süreklilik hali ya da Tanrı'dan intişar (yayılm) olarak anlamışlardır.

Dünya kesin bir başlangıcı vardı ve mutlak sona doğru ilerlemektedir. İçindeki her şey, yıldızlar, okyanuslar, dağlar, bitkiler, hayvanlar, nihaî felaket (kıyamet) dışında herhangi bir değişikliğe maruz kalmadan dahil oldukları tarihi ortaya çıkarmada belirli bir amacı yerine getirmek için oradadır. Allah bunu böyle yaratmış ve takdir etmiştir. Onun bildiği ve

2 İslâm öncesi toplum portresini yeniden inşa edebilmek için, Arap yarınması ve erken dönem İslâm tarihini ilgilendiren arkeolojik malzeme, kitâbeler, Arapça'nın dışında yazılmış tamamlayıcı kaynakları kullanmak da zorunludur. Bununla birlikte yine de erken dönem Arap toplumunun doğru ve güvenilir resmini elde etmek zordur.

gözlemediği her şey, onun planına göre ilerlemektedir. On iki aydan ibaret bir yılın (9.36/36) kronoloji çerçevesi de yaratılışın başlangıcından beri var olmuştur ve sonuna kadar devam edecektir. Bu yüzden, tarihin ortaya çıktığı ortam, kati surette değişmez.³

Bu yüzden tarihyazımının gayelerinden biri, Tanrı'nın emirlerini dinlemedikleri takdirde insanlığın başına neler geleceğini açıklamaktır.⁴ Bu açıdan bakıldığında, bir yandan iyilik ile mükafât, yani refah ve sağlık arasında, diğer yandan ise kötülük, itaatsizlik, şirk ve ceza arasında nedensellik bağı vardır. Tarihyazıcılığı yapmak birçok yönden teoloji yapmak gibidir; tarih yazmak ilk planda dünyevî bir uğraşı değildir. Tarihyazımı ve geçmişle ilgili bu algı, modern, Batı disiplini olarak tarihten çok farklıdır.⁵

Hem Kitab-ı Mukaddes'te hem de Kur'an'da anlatıldığı gibi peygamberler, Allah tarafından yolunu şaşırmış insanları ikaz etmek veya kendisine döndürmek üzere ilâhî bir görevle gönderilmişlerdir.⁶ Bu argümantasyon biçimi, Taberî'nin tarih yazılarında da açıkça görülmektedir. Meselâ *Târîh*'inin girişinde, Allah'a uyanlarla onu inkâr edip nankörlük edenler arasında ayırım yapmaktadır:⁷

3 Rosenthal 1962:36.

4 Taberî, *Tarih* I: 4-5/*History* I: 167-168.

5 Kitab-ı Mukaddes'in yanı sıra, hadis, edep, hikmet ve siyaset gibi birçok Arap edebiyatı türünün, Arap tarihyazıcılığı üzerinde güçlü etkisinin olduğu görülmektedir. Peygamber Hz. Muhammed'in ve sahabilerinin sözleri ve davranışlarından ibaret olan hadis türü, teolojiyle yakından ilgiliyken, edep, hikmet ve siyaset ise modern tarih anlayışına daha yakındır. Bu özellikle edep ve hikmet söylemlerinin etkisi altındaki yazılar için doğrudur (krş. Khalidi 1994).

6 Eski Ahit ve Kur'an'ın her ikisi de peygamberlerin insanları Allah'ın buyruğuna uymaları konusunda uyarmak için gönderildiğine dair örneklerle doludur. Kur'an'dan örnekler, Hüd ve Sâlih'tir ancak Eski Ahit'teki pek çok peygamber de zikredilmiştir. Meselâ 6. Surenin 83-86. ayetleri İsa, Yaküb, Nüh, Davud, Süleyman, Eyyüb, Yûsuf, Mûsâ, Hârun, Zekeriya, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, Elyesa, Yunus ve Lût'a atıfta bulunmaktadır.

7 Krş. Taberî, *Târîh* I: 4 / *History* I: 167. Mårtensson'a (2001) göre Taberî'nin Arapça "din" kelimesini kullanması, aşkın bir gerçekliğe tekabül eden ideal bir sosyal düzene referans olarak anlaşılmalıdır.

Allah tarafından gönderilmiş elçiler, muktedir hükümdarlar, birbiri ardına iş başına gelmiş halifeler vardı. Allah onların bazılarını dünyada ihsan ve nimetlerini vermiş, onlar da Allah'ın nimetlerine karşı şükredenlerden olmuşlardı. Bunun üzerine O da kendilerine kısa ömürlerinde daha önce lütfettiklerine ilaveten daha fazla nimet vermiş ve ihsanda bulunmuş, ya da (nimetlerini) artırmayı ertelemiş ve katında kendileri için saklamıştır. İçlerinden öyleleri vardır ki Allah'ın nimetlerine şükretmezler, bu yüzden O da daha önce lütfettiği rahmetten kendilerini mahrum bırakır ve intikamını acele alır.⁸

Özetle, tarihçinin emeli, Allah'ın emirlerini yerine getirmezlerse, başta liderler ve krallar olmak üzere, insanlara neler olacağını okuyucularına göstermek ve onları uyarmaktır. Bu akış açısından tarihçinin (rolü), modern bir tarihçiden çok klasik bir peygamberin (rolünü) andırmaktadır.

Taberî ve Post-Modern Teoriler

Taberî'yi, diğer şeylerin yanı sıra, tarih üretimiyle kurgusal anlatıları yazmak arasında bazı benzerlikler olduğunu savunan tarihsel yaklaşımdan ilham alan bir bilim adamı olarak bir post-modern tarihçi olarak adlandırmak yanlış olur. Belli açılardan tarihe yaklaşımının post-modern tarih ve tarihçilik anlayışlarına benzediği açıktır.⁹ Meselâ post-modern tarihçi gibi, Taberî de, ele aldığı konuda, Tanrı'nın otoritesine itaat etmeyen insanlara ne olduğuna dair bir hikâyeyi anlatmak istiyor. Şöyle diyor: 'Rabbimizin yaratmaya başlamasından yok oluşuna kadar çağlar boyunca krallar hakkında bize ulaşan her bilgiyi bu kitabımda zikredeceğim.'¹⁰ Ancak bu bakış açısı Taberî'ye özgü bir şey değildir. Chase F. Robinson'a

8 Taberî, *Tarih* I: 5 / *History* I: 168.

9 'Post-modern tarih ve tarihçilik anlayışları tabiri tabi ki bir genellemedir, 'post-modern' kelimesinin birçok farklı biçimi ve anlayışı vardır. Krş. *The Post Modern History Reader* 1997.

10 Taberî, *Tarih* I: 5 / *History* I: 168

göre, Orta Çağda Arapça yazan çoğu tarihçi, tarihî eserleri yazarken 'rivâyet usulünü' benimsemişlerdir.¹¹ Çoğu durumda bu uygulamayı diğer anlatı tarzlarından ayırmak zordur. Meselâ Orta Çağ Müslüman tarihçilerinin çoğu yaşamlarını şair, kıssacı ve müstensih olarak kazanıyorlardı ve bu durum farklı yazı türleri arasında açık bir ayırım yapma noktasında yazarların işini daha da zorlaştırıyordu.

Neticede, farklı türlerin karıştırılması ve bulanıklaşması aşağı yukarı kaçınılmazdı. Bu görünümün elbette tarih ve tarihyazıcılığı üzerine bir etkisi olmuştur. Tarih yazmanın amacı, genellikle geçmişte bir zamanlar ne olduğunu tam olarak sınamak veya göstermek değildi.¹² Bir Orta Çağ tarihçisinin hedefi, daha ziyâde, belirli bir hükümdara meşruiyet sağlamak veya sadece 'muteber' bir hikâye anlatmak için geçmişte olanları kendi versiyonunu oluşturmaktı. Bu görüş, 'gerçek' bir tarihçinin geçmişi nasıl tahlil etmesi veya geçmişe doğru hareket etmesi gerektiğine ilişkin modern anlayıştan çok farklıdır. Tarihsel belgelere veya kaynaklara eleştirel ama açık fikirli bir şekilde yaklaşarak, sözde 'muteber' tarihçi, geçmişte gerçekten ne olduğunu ortaya koymalıdır. Bu metot, amacı belli bir hükümdara meşruiyet sağlamak veya saraydaki mevkiini korumak amacıyla insanları eğlendirmek olan Orta Çağ tarihçisinin hedefinden farklıdır veya bütünüyle çelişkilidir.

Taberî'yle Hayden White gibi modern yazarlar arasında bir karşılaştırma abartılı olsa da, White'in paralelinde, Arap tarihyazıcılığının nesnel bilimden ziyade edebiyat ile daha çok benzerlikler taşıdığını ileri sürmek mümkündür. White'in akademik düzeyde tarih branşına ilişkin tartışmaları ve eleştirilerinden esinlenen tarihçiler için, tarih yazmanın, geçmişte gerçekte ne olduğunun ('wie es eigentlich gewesen ist') nesnel bir tasvirinden ziyade, edebiyat üretimi veya kurguyla daha fazla ilgisi olduğu açıktır. Örneğin White, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism* adlı eserinde, tarihçinin kaynaklarıyla ilgili nesnel veya tarafsız

11 Robinson 2003: 6

12 Robinson 2003:12.

TABERİ'NİN TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE SEÇİLMİŞ YAZILAR

TABERİ'NİN TARİH VE BİLGİ ANLAYIŞI

kalması imkânsız değilse de çok zor olduğunu ileri sürer.¹³ White'a göre, tarih üretimi, her zaman kaynakların seçimi ve değerlendirilmesini içerir ve dahası 'muteber' tarihçiler geçmişin tüm rivâyetlerine ulaşmazlar. Bu yüzden geçmişin tam resmini sunmak kolay kolay mümkün olmaz. White'a göre, 'iyi' bir tarihçi, en fazla hikâyeleri veya 'tarihi' sadece kroniklerden ve işlenmemiş biçimleriyle hiçbir anlam ifade etmeyen 'olgulardan' üretir. Bu açıdan bakıldığında tarihçinin tıpkı geleneksel bir müellif gibi çalıştığı söylenebilir.

Olay bazılarının örtbas edilmesi veya tâli hale getirilmesi, diğerlerinin de öne çıkarılmasıyla, vasıflandırma, motif tekrarı, vurgu ve bakış açısı farklılığı, alternatif anlatım stratejileri ve benzeri, kısacası, normalde bir roman bir örgüsünde bulunması beklenen tekniklerin tümü kullanılarak rivâyetler bir anlatıya dönüştürülmektedir.¹⁴

Yukarıdaki alıntı doğrultusunda, Taberî'nin geçmişi aktarma tarzının, White'ın tarih anlayışına benzediğini ileri sürmek mümkündür. Post-modern tarihçiler gibi Taberî'nin de geçmişten 'olguları' toplayarak işlediğinin gayet iyi farkında olduğu gözükmektedir. O sadece geçmişten gelen ve önceden var olan rivâyetleri (*ahbâr*) derleyen veya toplayan birisi değildi. Onun tarih yapma tarzı aynı zamanda seçme, düzenleme, ekleme, yeniden ifade etme, yeni tarih oluşturma, yani bir hikâye anlatma meselesiydi.¹⁵

Roman gibi, Taberî'nin *Târîh*'i de Allah'ın planını açıklamak şeklindeki açık maksatla yazılmıştır. Taberî eserinde Allah'a itaat etmeyenlerin başına nelerin geleceğini göstermek istemiştir. Eğer onun ana önceliği, anladığım kadarıyla, geçmişte gerçekte ne olduğunu değil de, Allah'ın insanlıkla ilgili niyetinin ne olduğunu göstermek olsaydı, *Târîh* aynı zamanda edebî bir roman olarak da okunabilirdi. Ancak bu, *Târîh*'in bazen

13 Nesnellik meselesi, White 1985, 2 inci bölümde tartışılmaktadır.

14 White 1985: 84

15 Robinson 2003: 36.

tarihsel 'gerçekleri' içerdiğini inkâr etmek değildir. Bu malzemeyi bulup tahlil etmek tarihçinin işidir. Taberî'nin savunma tarzı bazen White'ın tarihyazımına modern yaklaşımı eleştirisine benzemesine rağmen, yine de Taberî'nin epistemoloji görüşünde önemli bir fark vardır.

Taberî ve Epistemoloji

Öyle anlaşıyor ki, Taberî, Orta Çağ tarihçilerinin çoğunun aksine, geçmişle ilgili bilgiyi kendisinin kimden ve nasıl elde ettiğinin okuyucusunun farkında olmasını önemli gördüğü görüşündedir. Taberî'nin tarih görüşü ve geçmişle ilgili bilgisi, *Târîh*'in ilk cildinin başlangıcında yer almaktadır:

Okur bilmelidir ki, bu kitabımızda saydığım ve şart koştuğum her şeyle ilgili olarak, yalnızca çok istisnâ olarak rasyonel argümanlarla öğrenilenlere ve içsel düşünce süreciyle üretilenlere güveniyorum. Çünkü onları gözlemleyemeyen ve kendi zamanlarında yaşamamış olanlar, habercilerin ve râvilerin sağladığı bilgi ve nakiller dışında geçmişteki ve yakın zamandaki insanlar ve olaylara ilişkin tarihin hiçbir bilgisine ulaşamazlar. Bu bilgi, akılla ortaya konamaz veya içsel düşünce süreciyle (sezgi) üretilemez. Benim bu kitabım, geçmişteki bazı insanlara dayanarak zikrettiğimiz, hiçbir sağlam ve gerçek bir anlam bulamayabileceği için okuyucunun onaylamayabileceği ve dinleyicinin tiksinebileceği bazı bilgiler içerebilir. Okuyucu bu gibi durumlarda bunun bize ileten birinin hatası olduğunu bilmelidir. Biz sadece bize bildirildiği gibi aktardık.¹⁶

Târîh'in ilk bölümünden alınan bu önemli ve açıklayıcı pasajdan, yazarın kendisini önceki rivâyetlere dayanan bir derleyici olarak gördüğü açıktır. Tarihçi olarak onun rolü, sadece malumatı kronolojik ve tematik olarak düzenlemektir.¹⁷ Onun geçmişe ilişkin bilgisi, rasyonel

16 Taberî, *Târîh* I: 6-7. Bu pasaj Khalidi 1994:74'te de tercüme edilmiştir.

17 Krş. Robinson 2003: 6.

TABERİ'NİN TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE SEÇİLMİŞ YAZILAR

TABERİ'NİN TARİH VE BİLGİ ANLAYIŞI

argümanlara dayanmadığı veya içsel düşünce süreci tarafından üretilmediği için, önceki râviler aracılığıyla aktarılmıştır.¹⁸ Tarif Khalidi'nin ifadesiyle ifade etmek gerekirse, 'geçmişin bilgisi istidlal yoluyla çıkarılamaz veya mantıksal yolla elde edilemez; sadece rivâyet edilir'.¹⁹

Sonuç olarak Taberî, farklı ilim dallarını, akli delillere (*akliye*) veya nakli delillere (*nakliye*) dayalı (*akliye*) bilgi ile uğraşmalarına göre ayırmaktadır. Khalidi'ye göre bu ayırımdan dolayı tarihçilik türünü Hz. Peygamber ve sahabilerinin söz ve davranışlarına ilişkin kayıtlardan ibaret olan hadis geleneği içinde yerleştirmek mümkündür. Ayrıca hadis geleneği için de bir hadisin nasıl nakledildiğini tespit etmek büyük önem taşımaktadır. Meselâ bir hadisin niteliğini değerlendirebilmek için, bilgiyi değerlendirmeden ve bağlama yerleştirmeden önce, isnadı bilmek ve hadis usulü ilminde iyi yetişmek gerekir.²⁰

Bilinen tüm insanlık tarihini kapsayan hacimli tarih eserini oluşturabilmek için Taberî, kendisine nakledilen (menkul) çok sayıda rivâyete (*ahbâr*, tekili *haber*) güvenmek zorunda kaldı. *Haber*'in temel anlamı, bir bilgi parçasıdır,²¹ genellikle bir anlatı veya gerçek bilginin bir parçasıdır.²² Bununla birlikte, hem rivâyetler hem de isnad zincirleri, zihinlerdeki muayyen siyasî ve dinî amaçlar göz önünde bulundurularak üretilip manipüle edilirdi.²³ Ancak bu sorun sadece Taberî'nin tarihsel anlatımları için geçerli değildi: bu Müslüman ve gayrimüslimlerin ortaya koyduğu çoğu tarihsel anlatım için de büyük sorundu.

Ancak Taberî'nin fiilî olarak okuyucu veya dinleyicilerini sunduğu anlatımları sınamak ve sorgulamak yönünde teşvik ettiğini vurgulamak

18 Taberî, *Târîh* I: 6 / *History* I: 170.

19 Khalidi 1994: 74.

20 Hadis usulü hakkında bkz. Siddiqi 1993.

21 Krş. Wehr 1976: 225 [h-b-r]

22 Ancak Stefan Leder'e göre bu tür, diğer kaynaklardan daha güvenilir değildir ve dikkatli kullanılmalıdır. Bir haber, genellikle Orta Çağ tarihçileri tarafından tutulan bir görüş olan, ilk elden bir bilgiyi doğru bir şekilde aktaran bir rivâyet olarak görülmemelidir. Krş. Leder 1992: 278-279.

23 Krş. Robinson:2003, 25.

da önemlidir. Rivâyetlere eklenmiş isnat zincirini analiz etmek, hem zaruri görülmüş hem de tavsiye edilmiştir.²⁴ *Târîh*'ten yapılan aşağıdaki alıntı Taberî'nin bir isnadı nasıl aktardığının bir örneğidir:

Mûsâ b. Hârûn - Amr b. Hammâd — Esbât — el-Süddî —
Ebû Mâlik ve Ebû Sâlih — İbn Abbâs. Keza (el-Süddî) —
Murrah el-Hemdânî — İbn Mesûd ve (diğer) bazı sahabîlerin
bana (Taberî kastediliyor) haber verdiğine göre, bir zamanlar
Allah Âdem'i cennetine koydu.²⁵

Bununla birlikte, isnadı analiz etmek Taberî'ye özgü değildir: bir rivâyeti değerlendirmek için Hz. Peygamber'e ve sahabîlerine kadar geri giden standart bir yöntem ve prosedürdü. *Târîh*'e göre daha iyi kaynağı, yani daha iyi isnadı olan rivâyetler veya 'daha iyi bilinen' yahut 'Allah'ın yarattıkları içinden en bilgili olanları' demek olan 'erken dönem İslâm alimleri' tarafından tercih edilenler, diğer rivâyetlere göre daha güvenilir-
di.²⁶ Bu argümentasyon tarzı, Allah'ın dünyayı ne kadar sürede yarattığı konusunu ele alan bir pasajda örneklendirilmektedir. Bu konuyla ilgili birçok farklı görüş ve rivâyeti zikrettikten sonra, Taberî, kendi tarihinin sadece nakledilmiş bilgilere dayandığını, ilâhî beyana (yani Kur'an'ın ilâhî mesajında bulunan bilgiye) dayanmadığı hususunun unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir:

Bu kitabımızın başlarında, içinde zikrettiklerimizin çoğuy-
la ilgili olarak, Hz. Peygamber'e ve bizden önceki salih Müs-
lûmanlara isnat edilen hadis ve rivâyetlere dayandığımızı,
(kitabı) üretirken akıl ve mantığı kullanmadığımızı, onun

24 Taberî, *Târîh* I: 7 / *History* I: 170-171.

25 Taberî, *Târîh* I: 101 / *History* I: 273.

26 Taberî diyor ki: Rivâyet edilen bilgilerden (günün bin yıla denk geldiğine dair olanın) sıhhatine delil var mı diye sorsa, cevabı şu olur: Bu, bildiğimize göre, önde gelen alimlerinin görüşüyle çelişmeyen bir şeydir. Önde gelen alimlerden birinin isnadıyla nakledilen bir bilgi olup olmadığını sorarsa, cevap şu olacaktır: İlk dönem Müslûman alimler arasında onun bilgisi, aralarında şahsen bir kişiye atfedilen nakli gerektirmeyecek kadar yaygındır. Bu bilgiler, isimleri şahsen zikredilen birçoğunun isnadıyla rivâyet edilmiştir. Taberî, *Târîh* I: 56-57 / *History* I: 226; Tercüme Khalidî: 1994: 74-77'den alınmıştır.

muhtevasının çoğunu geçmiş meseleler ve olacak olaylar hakkında malumatın oluşturduğunu söylemiştik. Bu tür bilgiler akıl yürütme ile üretilip istihsal edilemez.²⁷

Yukarıdaki alıntı sadece epistemolojik bir bakış açısıyla aydınlatıcı değildir: aynı zamanda tarihyazımı ile tefsir, yani Kur'an yorumları arasındaki farkın da bir göstergesidir. Son zikredilen türde, Taberî ilâhî vahye dayandığından, onun için hakikat hakkında (yani Allah hakkında) mükemmel bilgiye ulaşmak mümkündür. Taberî'ye göre, Kur'an ile *ahbâr* arasındaki en büyük fark, birincisinin mükemmel ve mantıklı bir ilâhî vahye dayanması, ikincisinin ise beşerî ürünler olmasıdır. Tarih yazarken kullanılan rivâyetler bu nedenle yanlış veya asılsız olabilir veya yanlış yorumlanmış olabilir. İnsan bilgisi ile karşılaştırıldığında, Allah hiç hata yapmaz: O mükemmeldir ve bu nedenle hatasızdır.

Sonuçlar

Taberî'nin *Târîh*'inden yola çıkarak, tarihin nasıl oluşturulabileceğini ve Orta Çağ İslâm toplumunda hangi işlevi görebileceğinin daha net bir şekilde resmetmek mümkündür. Taberî için geçmiş dönemlerle ilgili bilgi ancak nakledilebilir olduğundan, hem tarihçi hem de izleyicisi geçmişten aktarılan rivâyetlerin geçerliliğini sınamak zorunluluğu ile karşı karşıyaydı. Bu sebeple Taberî'nin epistemolojisi ve tarihyazıcılığına hadis türüyle mukayese etmek mümkündür. Bu bakış açısından Taberî'nin tarih görüşü 'muteber' tarihyazım tarzını andırır, yani bu tarihçinin geçmişte gerçekten ne olduğunu bulmaya çalıştığı bir süreçtir.

Ancak Taberî'nin tarihini yazarken kendisini modern ya da sözde muteber tarihçilerden farklı kılan bir amacı vardı. Her şeyden önce, o, Allah'ın planını örneklendirmek ve Allah'ın emrine uymayan veya itaat etmeyenlerin başına nelerin geleceğini göstermek istemiştir. Bu bakış açısından hareketle, Taberî'nin tarihyazıcılığını, örneğin, Hayden White'in tarih görüşü ve tarihyazıcılığıyla analiz edilip karşılaştırılabileceğini ileri

27 · Taberî, *Târîh* I: 56/ *History* I: 226; krş. Khalidi 1994: 76.

sürüyorum. Hem Taberî hem de White, geçmişin tarihsel anlatısını yazmanın sorunsuz, tarafsız veya nesnel bir görev olmadığı konusunda hemfikirdir. Tüm öyküler öznel bir seçme ve değerlendirme süreci üzerine kurulduğundan, bu açıdan tarihçinin işi birçok yönden roman ya da kurgu kompozisyonuna benzer. Bu yüzden Taberî'nin tarihi, çoğu tarihçinin geçmiş hakkında seçim ve tanımlamalar yaparken belirli bir amacının olduğu gerçeğinin bir örneğidir. Taberî'ye göre tarihçinin rolü, görevi izleyicisini Allah'ın cezasına karşı uyarmak ve Allah'ın emirlerine uyanlara mükâfat vadetmek olan peygamberinkine benzemektedir. Bu nedenle tarihçinin amacı, geçmişte gerçekten ne olduğunu değerlendirmek değildir.

Özetle, tarih geçmişin tarafsız veya nesnel bir tasviri veya yeniden üretimi değildir. Taberî'nin *Târîh*'ini okumama göre, o zamanından çok etkilenmişti. Epistemoloji üzerine fikirleri, geçmişi anlamaya çalışan ve mücadele eden tüm tarihçiler için hâlâ büyük önem taşımaktadır.

Bibliyografya

Kaynaklar

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923). 1879. *Kitâb Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*. C. 1-15. Ed. M.J. Goeje et al. Leiden: Brill. (=Târîh)
- Taberî, (ö. 310/923). 1989. *The History of al-Tabari (Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk): An Annotated Translation*. C. 1. Genel Giriş ve Yaratılıştan Tufan'a kadar (Bibliotheca Persica). Trc. ve notlar F. Rosenthal. Albany, N.Y: State University of New York Press. (=History I).
- Taberî, (ö. 310/923). 1998. *The History of al-Tabari (Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk): An Annotated Translation*. C. 39. Hz. Peygamberin sahabileri ve tâbilerinin biyografileri. (Bibliotheca Persica). Trc. ve notlar E. Lendau-Tasserón. Albany, N.Y: State University of New York Press. (=History 39).

İkinci derece kaynaklar

- Bosworth, C.E. 2002. al-Tabari, *Encyclopedia of Islam* 10, s. 11-15. Leiden: Brill.
- Gilliot, C. 1990. *Exégèse, langue et théologie en İslam: l'exégèse coranique de Tabari*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Khalidi, T. 1994. *Arabic Historical Thought in the Classical Period*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leder, S. 1992. "The Literary Use of the *khbar*: a basic form of historical writing." *The Byzantine and Early Islamic Near East*. ss. 277-315. Ed. A. Cameron ve L. I. Conrad. Princeton: The Darwin Press.
- Mårtenson, U. 2001. *The True New Testament: Sealing the Heart's Covenant in al-Tabari's Tarikh al-rusul wa'-muluk*. Upsala: Upsala Universitet (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Robinson, C. F. 2003. *Islamic Historiography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenthal, F. 1962. "The Influence of the Biblical Tradition on Muslim Historiography." *Historians of the Middle East*, ss. 35-45. Ed. B. Lewis ve P.M. Holt. Oxford: Oxford University Press.
- Siddiqi, M.Z. 1993. *Hadith Literature: Its Origin, Development and Special Features*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wehr, H. 1976. *Arabic English Dictionary*. New York: Spoken Language Service.
- White, H. 1985. *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.